

Paszternak: Doktor Zsivago

Mindenekelőtt társadalomlélektanilag bizonyult rossz döntésnek, hogy a *Nemzeti Színház* egy évvel a szolnoki bemutató után műsorára tűzte *Morcsányi Géza* és *Szikora János Zsivago*-adaptációját. A szolnokiaknak 1987 őszén jó okuk volt sietni: azt a látogatást keltezték, hogy mélyhűtőben tartósított, tiltott gyümölcsöt kóstoltatnak. Bizton építhettek az évtizedes kiátkozás pszichikai következményére, az össznépi sznobizmusra, valamint arra, hogy a *Doktor Zsivago*-ról a közönség kilencvenkilenc százalékának ködös fogalmai vannak: sokan hallottak róla, és kevesen ismerik. Mire a politikai pikantériára kíváncsi nézők amúgy igazában fölfoghatták volna – ebben az összefüggésben szükségszerű és előre látható – csalódásukat, már le is futott a viszonylag rövid vidéki széria. Közben Pesten, a Filmmúzeumban már játszották a szocrealnak beillő hírneves amerikai filmgiccsét, és nemsokára megjelent az Európánál maga a regény... Ezzel bezárult egy kör. Amikor Kaposváron műsoron tartják **Eörsi István** húsz évig betiltott börtöndarabját, a könyvpiacra kapható Koester *Sötétség délbenje* és Hegedűs András memoárja, a *Nagyvilág* olvasója pedig Orwell 1984 című regényével ismerkedhet – nos, miféle szenzáció akkor a Doktor Zsivago a Nemzeti Színházban? Persze, azt lehet mondani: nem is kell szenzációnak lennie. Csakhogy a szolnoki bemutató annak idején *szenzációnak* volt a legjobb. Mert drámának és előadásnak, egyáltalán esztétikai élménynek...

S még így is sokkal jobbnak bizonyult, mint a jelentéktelen apróságokat kivéve lényegében változatlan nemzeti színházi repriz. Akik a szolnoki bemutató láttán abban bíztak, hogy a fővárosban alkalmasabban lehet kiosztani a főszerepeket – már akkor sem értettem, miért –, csalódottan tapasztalhatták, hogy az előadás színészileg a szereposztás egyetlen pontján sem meggyőzőbb, sőt a legtöbb helyen erőlenebb. Annál váratlanabb és érthetlenebb, ami a látvánnyal történt. *Csikós Attila* könnyedén sikló fekete paravánjai, amelyek változatos képkivágásokat tettek lehetővé, egyszerre képeztek reális és elvont teret, s nem utolsósorban egy „színházi gumioptikával” szeniorozható fekete-fehér jelenetsorozat vonzó vizualitását kínálták, most kellenül, renyhén és a legkevésbé sem szépsézetileg viselkednek. Már a siklásuk sem egyenes: zavaróan reszketnek menet közben. Az alsó tarasban hézag támad, így láthatóvá válnak a mögötte tüsténkedő díszítők léptei. Fölül rosszul illeszkednek a paravánok – a résen átviláglik a fény. A nézőtér széléről – nem is a legszéléről – belátszik az ellenfényt szolgáltató lámpa. A vasfüggönnyel és a világítással előállított képi effektusok – amikor például a Larát és a Tonyát játszó színésznőnek észrevétlenül kellene helyet cserélnie – nélkülöznek minden varázslatot vagy akár illúziót. Műkedvelői szinten dolgozik a technika, megfosztva a produkciót legfőbb éremétől: az artisztikus rendezői vízióba foglalt gondolatától.

Ami a gondolatot magát illeti, már a szolnoki bemutató idején megfogalmazódott, hogy nincs értelme számon kérni az eredeti mű világát. Paszternak epikusán hőmpolygó regényfolyama ellenáll a dramatiszálásnak – ha ezt a fogalmat a hagyományos színpadi átültetéssel azonosítjuk. Meggyőződésem, hogy a Zsivago-adaptáció nem hivatkozhat a regényre, önmagáért kell helytállnia, s ezen a tényen az időközben megjelent regény sem változtat. Alig hiszem ugyanis, hogy a nézők tetemes része olvasta volna, sőt megkockáztatom, hogy nem is fogja elolvasni. (Ha belekezd is, a torzító legendákhoz képest mindenképpen csalódik a várakozásában.) Ebből viszont az következik, hogy a cselekmény hézagait vagy a figurákat nem töltheti ki azokkal a fantázia-

képekkel, amelyek más regényadaptációknál – hogy egy kézenfekvő analóg példát mondjak: a *Háború és békénél* – észrevétlenül megerősítik a kontúrokat, élettel telítik a vázlatot. Magyarán: az eredeti Paszternakból annyi „jön át” a rivaldán, amennyit az előadás önállóan képes megteremteni.

Nem sok. Amit látunk, végeredményben egy élettelen, száraz eseményjáték; még a holdkórosan naiv értelmiségi hitnek az a szerencsétlen vergődése is kilúgozódott belőle, ami a szolnoki előadásban legalább megvolt. *Hirtling István* – föltehetően abból a korábbi kritikai visszhangból kiindulva, hogy Zsivago nem elveszett tébláboló, aki tehetetlenül sodródik a forradalom hullámverésében, hanem cselekvő, belülről vezérelt, szuverén személyiség – határozottan karakterizált, „tevékeny” értelmiségit formál. Alakítása túlságosan „egyértelmű” és főleg fénytelen – alig van belső élete, inkább csak gesztusrendszerében létezik. A legfőbb baj, hogy nem tud érdeklődést kelteni maga iránt, s mindvégig megválaszolatlan marad, valójában mi történik ezzel a két világ, két életfelfogás, két nő között csapongó, szimpatikus férfival, aki a játék végére mindent elveszt.

Egyáltalán: történelmi játék ez vagy csak magánhistoria? Ha az előbbi, miért alkalmatlan statiszták ágálnak fehérgárdistaként egy frontkórházban, s vöröskatonaként miért úgy őrznek egy páncélvonatot, hogy a nézőnek az a benyomása, egy nyaklevestől elejtenék a puskájukat? Ha viszont magánhistoriáról van szó, miért körvonalazatlanok a főszereplők, miért tűnik föl úgy, hogy a rendező minimális segítséget sem adott a színészeknek a legkézenfekvőbb közhelyek meghaladására? *Kubik Anna* lelkileg is nyakig gombolkozott Larájából hiányzik a belső szabadság szenvedélye, amire a szövege utal; alig féktelenebb *Kováts Adél* pasztell árnyalatú, túlságosan is naiva Tonyájánál. *Bubik István* Antyipovja szalonforradalmár; nem hihető, hogy azonos a páncélvonattal hírdetett parancsnokával. *Nagy Zoltán*, *Haumann Péter*, *Vass Éva* belső tartalékaiból építkeznek – sem a drámai anyag, sem egy virtuális figura megalkotásának követelménye nem készíti őket nagyobb erőfeszítésre. S végül ha a néző a szolnoki előadás legszebb pillanatának, a befejező kép dinamikus metaforájának megismétlését várja, amelyben két reménytelen, lepusztult értelmiségi csúszkált a síkos padlón, közrefogva egy harmadikat, a halott Zsivagót – hiába vár. Azt csak a Szolnokra szerződött *Stúdió K* profi amatőrjei tudták megcsinálni.

KOLTAI TAMÁS

Schwajda György: Himnusz

A diszlet – majdnem olyan, ahogyan a szerzői utasításban az író előírja: *olyanabb*. Az előadás – szintén majdnem olyan, mint a hol *Segítség*, hol *Himnusz* című Schwajda György-dráma, leginkább a kettő keveréke, de feltétlenül *olyanabb*.

A darab tizenkét évvel ezelőtt született – az előadás éppen ma játszódik. Mi több, ha szó szerint vesszük *Taub János* rendezését a *Játékszín*-ben, csak holnap fejeződik be. Az egyik jelenetben ugyanis mai híreket hallunk a rádióból, de az a jelenet még nem az utolsó jelenet, addig még eltelik egy – vagy több – nap. Szóval: holnap.

Komédiát ígér a színlap – ehhez képest inkább tragikus, amit látunk. A házaspár – a dráma hősei – amolyan „halmozottan hátrányos helyzetű” szociológiai képlet; de mert hús-vér emberek, nevetségesen viselik a címüket. Az alkoholista férj amúgy jó ember; a feleségét meg